
ШІэныгээ тхыгээ
УДК 811.352.3
DOI: 10.31007/2306-5826-2026-2-69-58-68

КЪЭБЭРДЕЙ-ШЭРДЖЭСЫБЗЭМ И ПСЫЖЬ ШЫПІЭБЗЭ: МАКЪ ДЭКІУАШЭХЭМ Я СИСТЕМЭ

Шэру Нинэ Гьумар ипхьу

Гуманитар къэхутэныгээхэмкІэ институт – Федеральнэ къэрал бюджет шІэныгээ ІуэхушІапІэ «Урысейм шІэныгээхэмкІэ и академием и Къэбэрдей-Балъкъэр шІэныгээ центр» Федеральнэ шІэныгээ центрым» и филиал, Къэбэрдей-Балъкъэр Республикэ, Налшык къалэ, Урысей, nina.sherieva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5550-7170>

© Шэру Н.Гьу., 2026

Аннотаци. Къэхутэныгээр хуэгъэзаш адыгэбзэм и псыжь шыпІэбзэм и нобэрей шытыкІэр убыхуным. Статъям шызепкырыхаш псыжь шыпІэбзэм хэпІагыуэ макъ дэкуашэ системэм иІэ гъэпсыкІэр. Лэжыгъэм зи гугъу тІцІы бзэ лІэужыгъуэм елжбахэм я цІэхэр кышчыхаш, абыхэм шыпІэбзэдз бзэшІэныгъэм хэлъхэныгъэшхуэ хуащІахэр кІэщІу кышчыІуэтащ, макъ дэкуашэхэм ядэпІагыу кышчыхэщыкІыныгъэхэр шыубыхуаш адыгэ литературэбзэм егъэпІауэ. КыххэгъэбелджылыкІа шхэхуэныгъэ къэсыху а екІуэкІыкІэм шыхэт техуэ шапхэхэр дэщІыгуш. Зэтемыхуэныгъэхэр нэх гъэнэІуа хуэ, адыгэбзэ тхыпкыльбэм хэмыт макъхэр гъэбелджылын папщІэ, статъям кышчыгъэсэбаш дамыгъэ шхэхуэхэр. ШыпІэбзэми литературэбзэми псалъэхэр фонетикэ шыкІэм тету къэхаш я зэщхэщыкІыныгъэхэр нэгъэсауэ убыхун шхэкІэ. Къэхутэныгъэм зетпшытын хуей шІэхуам и шхэхуэныгъуэ нэхышхэр мы Іуэхум тетхыха иджырей шытыкІэр къзыгъэлагыуэ шІэныгъэ лэжыгъэ шыІэр зэрымащІэм кыхэкІкІэщ.

Статъям шІэуэ хэлъхэм ящыщІ лэжыгъэр филологие шІэныгъэхэмкІэ доктор БищІо Б.Ч. адыгэбзэм хузэхилъха бзэшІэныгъэ фІэщыгъэцІэщІэхэр къэгъэсэбашуэ гъэхэзыра зэрыхуар. Лэжыгъэр егъэкІуэкІынымкІэ сэбэп хуащ къэхутэныгъэ, кІэлъшпыныгъэ, зэпкырыныгъэ, тепсэлъхыныгъэ, зэпгъэувыныгъэ, джыныгъэ, къызэщІэкуэжыныгъэ методхэр.

Къэхутэныгъэм кырикІуахэр шыхэт тохуэ псыжь шыпІэбзэм и макъ дэкуашэ системэм адыгэ литературэбзэм ехэлІауэ кышчыхэщыкІыныгъэ зэмылІуужыгъуэхэр зэриІэр: макъхэр зэблэхуауэ, пыгъэщхуауэ, пыгъэхуауэ къызэрыщыкІуэр.

Зэрыгуагъэ псалъэхэр: адыгэбзэ, шыпІэбзэ, псыжь шыпІэбзэ, фонетикэ, макъ дэкуашэ

Цитатэ къызэрыхэпхыну: Шэру Н.Гьу. Къэбэрдей-шэрджэсыбзэм и псыжь шыпІэбзэ: макъ дэкуашэхэм я системэ // Вестник КБИГИ. 2026. № 2 (69). С. 58–68. DOI: 10.31007/2306-5826-2026-2-69-58-68

Original article

THE KUBAN DIALECT OF THE KABARDINO-CIRCASSIAN LANGUAGE: THE CONSONANT SYSTEM

Nina. G. Sherieva

Institute for the Humanities Research – Affiliated Federal State Budgetary Scientific Establishment «Federal Scientific Center «Kabardino-Balkarian Scientific Center of the Russian Academy of Sciences», Nalchik, Russia, nina.sherieva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5550-7170>

© N.G. Sherieva, 2026

Abstract. The purpose of this article is to study the current state of the Kuban dialect of the Kabardino-Circassian language. The consonant system of the Kuban dialect is analyzed. The works of linguists who have made invaluable contributions to Adyghe dialectology are briefly described, and unique instances of consonant use in the Kuban dialect are identified in comparison with the Kabardino-Circassian literary language. The identified peculiarities are supported by examples. The article introduces several special symbols to represent sounds not found in the language's classical alphabet. Both the dialect and the standard variant use phonetic transcription to clearly identify pronunciation differences. The primary reason for researching this issue was the lack of scholarly work reflecting the current state of the dialect.

The article's novelty also lies in the fact that, for the first time, a system of linguistic terms in the Kabardino-Circassian language, developed by Doctor of Philology B.Ch. Bizhoviev, was used in its development. The research employed the following methods: analysis, observation, analysis, descriptive and comparative methods, and the method of study and generalization.

The results of this article indicate that the Kuban dialect has a number of distinctive features in comparison with the Kabardino-Circassian literary language in the system of consonant sounds: substitution, truncation, and augmentation of sounds.

Keywords: Kabardian-Circassian language, dialect, Kuban dialect, phonetics, consonant sounds

For citation: Sherieva.G.N. The Kuban dialect of the Kabardino-Circassian language: the consonant system. Vestnik KBIGI = KBIHR Bulletin. 2026; 2 (69): 58–68. (In Kabardino-Circassian). DOI: 10.31007/2306-5826-2026-2-69-58-68

Научная статья

КУБАНСКИЙ ДИАЛЕКТ КАБАРДИНО-ЧЕРКЕССКОГО ЯЗЫКА: СИСТЕМА СОГЛАСНЫХ ЗВУКОВ

Нина Гумаровна Шериева

Институт гуманитарных исследований – филиал Федерального государственного бюджетного научного учреждения «Федеральный научный центр «Кабардино-Балкарский научный центр Российской академии наук», Нальчик, Россия, nina.sherieva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5550-7170>

© Н.Г. Шериева, 2026

Аннотация. Цель статьи – изучение современного состояния кубанского диалекта кабардино-черкесского языка. Анализу подвергается система согласных звуков кубанского диалекта. Кратко описываются труды лингвистов, внесших неоценимый вклад в адыгскую диалектологию, определяются уникальные случаи использования согласных звуков кубанского диалекта в сравнении с кабардино-черкесским литературным языком. К выявленным особенностям приводятся примеры, подтверждающие их наличие. В статью вводятся несколько специальных символов для обозначения звуков, которых нет в классическом алфавите языка. И в диалекте, и в литературном варианте применяется фонетическая транскрипция для четкого определения расхождения в произношении. Главная причина исследования данного вопроса вполне объяснима: имеющиеся работы устарели для изучения современного состояния диалекта и выявления отличительных черт от норм литературного кабардино-черкесского языка.

Новизна статьи заключается также в том, что впервые при ее разработке применялась система лингвистических терминов на кабардино-черкесском языке, разработанная доктором филологических наук Бижоевым Б.Ч. В процессе исследования привлекались описательный и сопоставительный методы.

Результаты данной статьи свидетельствуют о том, что в кубанском диалекте наблюдается ряд расхождений с кабардино-черкесским литературным языком в системе согласных звуков: замена, усечение, наращение звуков.

Ключевые слова: кабардино-черкесский язык, диалект, кубанский диалект, фонетика, согласные звуки

Для цитирования: Шериева Н.Г. Кубанский диалект кабардино-черкесского языка: система согласных звуков // Вестник КБИГИ. 2026. № 2 (69). С. 58–68. DOI: 10.31007/2306-5826-2026-2-69-58-68

Псыжь псэлъэкIэм ирипсалъэ адыгэхэр къуажышым щопсэу: Хуэдз, Лэшэпсынэ, Куэшхьэблэ. Улапэ къуажэми апхуэдэу зымащIэ дэсщ. Тау Хь.Т. зэритхымкIэ, XVIII лэшIыгъуэм и кIэхэм – XIX лэшIыгъуэм и пэхэм хуэгъэфэщэуэ 1822 гъэм ипэ къыхуэу адыгэпщхэмрэ уэркъхэмрэ Псыжь адэкIэ Iэпхуащ [Таов 2006: 223].

Адыгэбзэм и адреи щIыпIэбзэхэм пыщхьэхукIауэ зэрызиужам къыхэкIкIэ хьэжрэт-адыгэхэм я жьабзэм бзэм и лъэныкъуэ куэдым щхьэхуэныгъэ зэмылIэужыгъуэхэр яIэ хьуащ. Зы лъэныкъуэкIэ нэщэнэщIэхэр къыщыунэхуащ, нэгъуэщI лъэныкъуэкIэ литературэбзэм фIэкIуэдыжа е жьы хьуа гъэпсыкIэхэр щыхьумащ. Ар Iыхьлы гъунэгъу бзэм – зи щыналъэ щыпсэу кIахэ адыгэхэм – и хэлIыфIыхьыныгъэм пэщIэхуащ, икIи псыжь адыгэхэмрэ кIахэхэмрэ пIалъэ кIыхькIэ жьэрыуатэ зэпыщIэныгъэ зэрызэхуалам къыхэкIыу абы ижъ къыщIимыхункIэ Iэмал иIакъым. Апхуэдэу а Iуэхугъуэм кърикIуащ мы къуажэхэм щыпсэухэр бзитIырыпсалъэ – адыгэбзэмрэ кIахэбзэмрэ яIурылъ – зэрыхуар.

Япэ дыдэу псыжь щIыпIэбзэр къыхегъэбелджылыкI Яковлев Г.Ф., «псыжь-адыгэ псэлъэкIэ» фIэщыгъэцIэр ириту, Адыгейм, Къэрэшей-Шэрджэсым щыпсэу адыгэхэм я бзэм ирилъыту [Яковлев 1928: 119]. Ашхамаф Д.А. адыгэбзэм къудамищкIэ зиужьауэ къелъытэр: къэбэрдейбзэр (Къэбэрдей-Балъкъэрым щыпсэу адыгэхэр зэрыпсалъэр), шэрджэс-адыгэбзэр (Къэрэшей-Шэрджэсым щыпсэу адыгэхэр зэрыпсалъэр), кIахэ-адыгэбзэр (Адыгей Республикэм и Куэшхьэблэ, Лэшэпсынэ, Хуэдз, Улапэ къуажиплIым щыпсэу адыгэхэр зэрыпсалъэр) [Ашхамаф 1939: 7]. Къумахуэ М.И. и «К вопросу о классификации адыгских диалектов» статьям къыщыхигъэбелджылыкIащ щIыпIэбзэу щырэ (мэздэгъу, псыжь, беслъэней) псэлъэкIэу щырэ (балъкъ, джылахьстэней, шэрджэс) [Кумахов 1957].

Бзэм и лъэныкъуэ псори къызэщIиубыдэу псыжь щIыпIэбзэр зыджа Къумахуэ М.И. диссертаци лэжыгъэ 1955 гъэм пхигъэкIащ мыбы теухуауэ [Кумахов 1955]. 1969 гъэм абы очеркышхуэ къыдигъэкIыжащ, псыжь щIыпIэбзэм XX лэшIыгъуэм икIухэм иIа щытыкIэр къыгъэлъагъуэу [Кумахов 1969: 190–248]. Ди къэхутэныгъэм лъабжьэ хуэхуар зи гугъу тIа лэжыгъэхэрщ.

Статьяр зытеухуар адыгэбзэм и псыжь щIыпIэбзэм иджырей зэманым хэплъагъуэ щхьэхуэныгъэ нэхьыщхьэхэр гъэбелджылынырщ. Лэжыгъэм зетпщытыным щхьэусыгъуэ хуэхуащ Къумахуэм и къэхутэныгъэм иужькIэ дэкIа илъэс 70-м къриубыдэу псыжь адыгэхэм я бзэм къыщыхьуа зэхуэкIыныгъэхэр нэрылъагъу къэщIыныр. Абы папщIэ ищхьэкIэ къыщыхьа къуажэхэм (Улапэр хэмыту) щыщ цIыху 25-м я псэлъэкIэр едгъэтхаш. НыбжькIэ ахэр илъэсиблым щыщIэдзэуэ илъэс ищIрэ щым нос, цIыхухьуи цIыхубзи, балигъи, сабии хыхьэу. Жылэдэс псори къызэщIэдубыдэну Iэмал дызэрымIаам къыхэкIкIэ, псоми къызэдагъэсэбэп гъэпсыкIэхэри, зэ-тIэу фIэкIа узыхуэмызэхэри хиубыдэу губгъуэрытх материалым къыщыхэдгъэбелджылыкIа щхьэхуэныгъэ псори лэжыгъэм къыщытхьащ. Статьяр хуэунэтIащ псыжь щIыпIэбзэм литературэбзэм къыщхьэщыкIыу хэплъагъуэ макъ дэкIуашэхэм яIэ щхьэхуэныгъэхэр убзыхуным. ЩIыпIэбзэми литературэбзэми къыщыкIуэ щапхьэхэр фонетикэ къэпсэлъыкIэм тетщ, я гъэлукIэр наIуэ хьун папщIэ.

Адыгэ литературэбзэм и тхыпкъылъэм къыщыгъэлъэгъуа макъ дэкIуашэ псори псыжь щIыпIэбзэм къыщыкIуэми, абы темыхуэ макъ къэгъэсэбэпыкIэ зэмылIэужыгъуэхэми урохьэлIэр. Апхуэдэу ахэр ягъэбелджылыуэ лэжыгъэм хэгъэхьа хьуащ къыкIэлыкIуэ дамыгъэхэр: *чI* – литературэбзэ тхыпкъылъэм и *кI*-м хуокIуэр; щIэфие-лъылылъ макъ дэкIуашэ укъуэдия *жъ*; лъылылъ макъ дэкIуашэ укъуэдия *щабэ шъ*; тэмакыщIэ макъ дэкIуашэ жыгъыжыгъ *гI*.

ЩIыпIэбзэм ущыкIэлыплъкIэ, нэхьыбэ дыдэрэ къыхэхьэхуекIэ кIуэкIыкIэхэм ящыщу макъ дэкIуашэ языныкъуэхэр хэкIуэдыкIауэ къызэрапсэлъым гу лъыботэр. Псалъэм папщIэ:

1. IупитI къыщиуд макъ дэкIуашэ дэгъу **п-р**:

псыжь
ахуэдэу щIалэр

лит.
апхуэдэу щIалэр

ахуэдэ къабзу

апхуэдэ къабзэу

дахуэду

дапхуэдэу

2. Бзэгуку макъ дэкIуашэ щIэжыуэ укьюэдия й-р:

псыжъ

лит.

сызыхуер

сызыхуейр

сыхуе

сыхуейиц

пэсэре

пэсэрей

адре

адрей

3. Бзэгупэ лъылъылъ макъ дэкIуашэ жьгыжыгъ укьюэдия ж-р:

псыжъ

лит.

и де кIуа

и деж кIуаиц

нэцхъэфIэгъуэм дечIэ

нэцхъыфIагъуэм дежчIэ

Зи гугъу тцIа щхъэхуэныгъэхэр адыгэбзэм и адрей щыпIэбзэхэми хыболъагъуэр.

Нэхъ мащIэрэ узыхуээзэхэр:

4. Бзэгупэ кыщиуд макъ дэкIуашэ жьгыжыгъ д-р:

псыжъ

лит.

щIыпIу зынэсам

щIыпIэу здынэсам

5. Бзэгупэ макъ дэкIуашэ кыщиуд дэгү т-р:

псыжъ

лит.

альмакъуу

къэлът.макъыу

6. Пычыгъуэхэр:

псыжъ

лит.

хъуыр къагуырымыIуу

къэхъу[ы]р къагу[ы]рымыIуэу

згъээзэцIа уыжъ

згъээзэцIа нэу[ы]жъ

тхъэ гъэпсэ

тхъэм фи(уи)гъэпсэу

бзэр фIы йалъагъуыну

бзэр фIыуэ йалъэгъу[ы]ну

Псыжъ щыпIэбзэм макъ дэкIуашэхэр зэрыхэкIуэдыкIым нэмыщI макъхэр щызэхъуэкIащапхъэкуэдкыхобелджылыкI. ПсалъэмпапщIэ, бзэлIэужыгъуитIым нэхъыбэрэ ущызыкIэлъыплъ щытыкIэщ литературэбзэм и бзэгупэ лъылъылъ макъ дэкIуашэ укьюэдия жьгыжыгъ ж-р щыпIэбзэм бзэгупэ щIэфие-лъылъылъ макъ дэкIуашэ жьгыжыгъ укьюэдия **жь**-кIэ хъуэжа зэрыщыхъур. Апхуэдэ щытыкIэр псалъэ лъэпкыгъуэ зэмылIэужыгъуэхэм хэувэнущ, абы псалъэм увыпIэ псори щиубыдыфынуш:

1. Псалъэпэм:

псыжъ

лит.

жъезгъэIэну

жезгъэIэнуиц

жъэгъуэгъу

жагъуэгъу

жъэурэ-жъэурэ

жэурэ-жэурэ

шызэхуэзахэм де жъа

шызэхуэзахэм деж жаиц

2. Псалъэкүм:

псыжъ

лит.

хъэжъыгъэ

хъэжыгъэ

кыицыжъаIа

кыицыжаIаиц

гъуэлъыжъауэ

гъуэлъыжауэ

зэрыжъыриIэнэр

зэрыж[ы]риIэнур

3. ПсалъэкIэм:

псыжъ

лит.

къэвгъэзэжъ

къэвгъэзэж

дежъ

деж

зэлъыжъ хуэдү

зэлъыж хуэдэу

Псыжъ щыпIэбзэм лъылъылъ макъ дэкIуашэ укьюэдия щабэ **жь**-р иныкьюэхэм щIэфие-лъылъылъ макъ дэкIуашэ укьюэдия **жь**-м кыдекIуэкIыу къагъэсэбпу

кыхыгъэщат Къумахуэ М.И.: *нэжъгъ / нэжъгъ; бжъыдзэ / бжъыдзэ; жъыбгъэ / жъыбгъэ; лэжъыгъэ / лэжъыгъэ* [Кумахов 1969: 193]. Мыбдеж, щӀэныгъэлӀым зэритхымкӀэ, лъылъыль макъ дэкӀуашэ укӀуэдия шабэ **жъ**-р кьежъапӀэ хъуауэ къэплъытэ хъунукъым, макъхэр кыыздекӀуэкӀыныр къэзышар кӀахэбзэм и фонетикэ системэрш [Кумахов 1969: 193].

Лъылъыль макъ дэкӀуашэ укӀуэдия шабэ **жъ**-мрэ щӀэфие-лъылъыль макъ дэкӀуашэ укӀуэдия **жъ**-мрэ кыыздекӀуэкӀыу щӀыпӀэбзэм куэдрэ кыщагъэсэбэпу тхужыӀэнукуым икӀи Къумахуэм зи гугъу ищӀ макъхэр щызэхъуажэу зыхэдгъуэтар Куэшхэблэ щыпсэу зы цыхум и бзэрш:

псыжъ	лит.
<i>хъыбарыжъ</i>	<i>хъыбарыжъ</i>

КъыжыӀапхъэщ, **жъ** макъ дэкӀуашэ укӀуэдиям **ж** макъ дэкӀуашэ быдэмрэ **жъ** макъ дэкӀуашэ шабэмрэ я зэхуаку дэт ӀукӀэ иӀэщ. Материалым кыххэдгъэбелджылыкӀащ апхуэдэ гъӀукӀэр цыхуищым (Хуэдз щыщ зырэ Куэшхэблэ щыпсэу цыхуитӀрэ) я псалъэкӀэм, ауэ абы ихъужыр лъылъыль макъ дэкӀуашэ укӀуэдия быдэ **ж**-рщ икӀи псалъэм сыт хуэдэ увыпӀэри шиубыдыфынуш:

псыжъ	лит.
<i>жъылу Хуэдз сыкъыцыхъуа</i>	<i>Хуэдз жъылэ сыкъыцыхъуащ</i>
<i>кыӀуигъэчӀыжъкъым</i>	<i>кыӀуигъэчӀыжыркъым</i>
<i>здицӀыхуыжъти</i>	<i>зицӀыху[ы]жырти</i>
<i>къежъэжъа</i>	<i>къежъэжъащ</i>

Литературэбзэм и бзэгупэ лъылъыль макъ дэкӀуашэ укӀуэдия дэгу **ш**-м псыжъ щӀыпӀэбзэм кыщыпэхъуфынуш макъ дэкӀуашэ зыбжанэ. Нэхъыбэу псалъэхэм щызэхыбох лъылъыль макъ дэкӀуашэ укӀуэдия шабэ **шь**-р. Ар адыгэ литературэбзэм и макъ дэкӀуашэ укӀуэдия дэгу **ш**-мрэ щӀэфие-лъылъыль макъ дэкӀуашэ укӀуэдия **ш**-мрэ я зэхуаку дэт ӀукӀэ зиӀэрш, мащӀэу гъухъуреяуэ:

псыжъ	лит.
<i>кыӀрегъашъэ</i>	<i>къ[ы]регъашэр</i>
<i>благъуэшьхуэ</i>	<i>благъуэшьхуэ</i>
<i>шьыхъуэ</i>	<i>шьыхъуэ</i>
<i>Куэшьхэблэ</i>	<i>Куэшьхэблэ</i>
<i>шьхэну</i>	<i>шьхэну</i>

Нэхъ мащӀэрэ мы макъым ухуозэр щӀэфие-лъылъыль макъ дэкӀуашэ укӀуэдия **ш**-м ипӀэкӀэ къэгъэсэбэпауэ:

псыжъ	лит.
<i>хъэщӀэшьым</i>	<i>хъэщӀэщым</i>
<i>цхъашъэ йахуэсцӀу</i>	<i>цхъэщэ йахуэсцӀу</i>
<i>шьегъэжъауэ</i>	<i>щегъэжъауэ</i>

Ауэ, кыххэгъэщыпхъэщ, апхуэдэ зэхъужэныгъэр дапщэщи екӀуэкӀ Ӏуэхугъуэу зэрыщымытыр: языныкӀуэхэм деж псыжъ щӀыпӀэбзэм и лъылъыль макъ дэкӀуашэ укӀуэдия шабэхэри быдэхэри фонетикӀэ зыкӀи зэщхъэщыкӀыркъым (псалъэм папщӀэ, лъылъыль макъ дэкӀуашэ укӀуэдияхэр бзэ лӀэужыгъуитӀым зэтэхуэу къагъэсэбэпыфынуш): *сийаджъуэш* (лит.: си адэкъуэш), *сырогуышьхуэ* (лит.: с[ы] рогу[ы]шьхуэ), *школыр* (лит.: школыр), *си къуэш* (лит.: си къуэш), *шьыбжыир* (лит.: шыбжийр), *пэшитӀ* (лит.: пэшитӀ). Ауэ мы быдэ къэпсалъыкӀэм фӀыуэ нэхъ гъэмэщӀауэщ узэрыхуэзэр.

Къумахуэм кызэрилъытэмкӀэ, лъылъыль макъ дэкӀуашэ укӀуэдия быдэхэм нэхъыбэу XX лӀэщыгъуэм икхуэм узыщрихъэлӀэр кӀахэбзэм ижъ фӀыуэ зыщӀихуа щӀалэгъуалэм я псалъэкӀэрт. ЩӀэныгъэлӀым мыпхуэдэ гупсысэм дыхуешэ: адыгэ литературэбзэм и лъылъыль макъ дэкӀуашэ укӀуэдия шабэхэм я лӀэ псыжъ щӀыпӀэбзэм кыщыуэв лъылъыль макъ дэкӀуашэ укӀуэдия быдэхэр Ӏыхылы гъунэгъу кӀахэбзэм и фонетикэ системэм, лъылъыль макъ дэкӀуашэ укӀуэдияхэмрэ макъ дэкӀуашэ зэхэтхэмрэ шабагъ-быдагъкӀэ щызэщхъэщыкӀым и Ӏужыщ [Кумахов 1969: 193].

Литературэбзэм и бзэгупэ лъылылъ макъ дэкIуашэ укIуэдия дэгү **ш-р** щIэфие-лъылылъ макъ дэкIуашэ укIуэдия **щ-кIэ** хъуэжауэ щыпIэбзэм убгъуауэ хэтщ:

псыжъ	лит.
<i>щэ литрэ</i>	<i>шэ литрэ</i>
<i>щэщэн</i>	<i>шэшэн</i>
<i>щхуэмылачIэр</i>	<i>шхуэмылачIэр</i>
<i>адэкIуэщыра</i>	<i>адэкIуэшыраш</i>
<i>тынщү</i>	<i>тыншу</i>

Нэхь мащIэрэ узрихьэлIэ екIуэкIыкIэщ щIэфие-лъылылъ макъ дэкIуашэ укIуэдия **щ-м** бзэгупэ лъылылъ макъ дэкIуашэ укIуэдия дэгү **ш-р** и пIэ иувауэ кыщапсэлхэр. Апхуэдэр зыхэтлэгъуар цIыхуищым я бзэрщ:

псыжъ	лит.
<i>шызэхуэзахэм де жьа</i>	<i>щызэхуэзахэм деж жащ</i>
<i>сышоджэ</i>	<i>сыщоджэ</i>
<i>жэш ныкIуэ уыжъым</i>	<i>жэщ ныкIуэ нэу[ы]жъым</i>

Къумахуэ М.И. зэритхымкIэ, щIалэгъуалэм, нэхьыбэу еджакIуэхэм, я бзэм 1950 гъэхэм хэлпгагъуэрт лъылылъ макъ дэкIуашэ укIуэдия **жъ-мрэ** лъылылъ макъ дэкIуашэ зэхэт **дж-мрэ** кыздэкIуэкIыу кIапсэлъу (псалъэ бжыгъэ мащIэ кызэщIуыдэу): *шхьэнгъубжъэ / шхьэнгъубджэ; къанжъэ / къанджэ; Жъэбагъы / Джэбагъы; Хъэжъмэт / Хъэджмэт*. Ар кышат щыпIэбзэм ирипсалъэ щIалэгъуалэм я псэлъэкIэм кIахэбзэр зэрыхэлIыфIыхым [Кумахов 1969: 195]. Иджырей материалхэм ущыхэлъэкIэ, апхуэдэ шапхьэхэр иджыри кыыхыбогъуатэр, ауэ Куэшхьэблэ щыщ зы цIыхум и псэлъэкIэм зы жыIэгъуэ закъуэм кыщыхьауэ араш:

псыжъ	лит.
<i>йыджырабгъуымчIэ</i>	<i>йыжъырабгъу[ы]мчIэ</i>

НэгъуэщI кыгъэсэбпыкIэу лъылылъ макъ дэкIуашэ зэхэт **дж-р** литературэбзэм и бзэгупэ лъылылъ макъ дэкIуашэ укIуэдия **ж-м** ипIэкIэ къэкIуауэ я ныбжъкIэ зэтемыхуэ (сабийми, щIалэгъуалэми, нэхьыжъыIуэхэми) къуажыщми щыщу цIыхуитхум я псэлъэкIэм кыыхэдгъэбелджылыкIащ:

псыжъ	лит.
<i>ныджэбэ</i>	<i>ныжэбэ</i>
<i>кыиджэпIэмэ</i>	<i>кыид'жэпIэмэ</i>
<i>Йынджыджэ</i>	<i>Йынжыджэ</i>
<i>цхьэгъуымджэм</i>	<i>цхьэгъу[ы]бжэм</i>
<i>кыиджытI'Iэныр</i>	<i>кыижытI'Iэныр</i>

Адыгэбзэмрэ кIахэбзэм и шапсыгъ щыпIэбзэмрэ кыщызэтена шабэ хъуа **г', к', кI'** макъ дэкIуашэхэр адыгэбзэхэм бзэгү лъэдакъэ макъ дэкIуашэ быдэу щыщытауэ кыыхегъэщ Къумахуэ М.И. ЩIэныгъэлIым зэритхымкIэ, кIахэбзэми адыгэ литературэбзэми а бзэгү лъэдакъэ макъхэр кыыхэнакъым. Щабэ хъуныгъэм пэшIэхуа нэужь, абыхэм шабэку ухуэкIэ яIэ хъуащ. Адыгэ литературэбзэмрэ кIахэбзэмрэ бзэгү лъэдакъэ макъ дэкIуашэ быдэхэр IупщIэIуш IукIэ яIэу кыщынаш. Абы кыыхэкIкIэ кIахэбзэмрэ адыгэ литературэбзэмрэ IупщIэIуш IукIэ щызиIэхэр бзэгү лъэдакъэ макъ дэкIуашэ къудейхэрщ, шабэ хъуныгъэм и фIыгъэкIэ шабэку ухуэкIэ зыгъуэтахэрщ. Щабэ хъуахэм, иджырей зэманым макъ дэкIуашэ зэхэтхэм хуэкIуэ шабэку **гъ, къ, кIъ**-хэм, IупщIэIуш гуэгъу яIэкъым [Кумахов 1969: 195–196].

Псыжъ щыпIэбзэм шабэ хъуа **г', к', кI'**-хэр макъ дэкIуашэ зэхэт хъуныгъэр щызэфIэкIауэ убж хъунуш. Щабэ хъуа **г', к', кI'**-хэмрэ макъ дэкIуашэ зэхэт **дж, ч, кI**-хэмрэ кыздэкIуэкIыу кыщагъэсэбпыр псалъэ закъуэтIакъуэрщ:

1. Куэшхьэблэ дэс зы цIыхубзым и бзэм дышрихьэлIащ литературэбзэ *тхъэмыщчIэ* лIэужыгъуэм *тхъэмыщчIэ* IукIэр кыпэхъуу, нэгъуэщIу жыпIэмэ

литературэбзэм хэт **чи** макъ дэкуашэ пЫтІа жыгыжыгыр макъ дэкуашэ пЫтІа дэгу **кІ**-кІа хьуэжауэ. Абы кыищынэмыщІа кьуажищми зэхуэдэу я псэлъэкІэм кыыхощхьэхукІ *цЫкІ* жыІэгъуэмрэ абы кытехьукІахэмрэ я кьэпсэлъыкІэр (псалъэпкыым хэтын хуей **кІу** ІупщІаІуш макъ дэкуашэ пЫтІам мыІупщІаІуш **кІ** макъ дэкуашэ дэгур и пІа иувэу):

псыжъ

цЫкІ-цЫкІуу
зэлъа цЫкІхэр
си цЫкІыцхьэ
цЫкІынитІу

лит.

цЫкІу-цЫкІуу
зэлъа цЫкІухэр
си цЫкІу[ы]цхьэ
цЫкІу[ы]нитІу

Гу зыльыуегъатэ *цЫкІ* (цЫкІу) псалъэм ІупщІаІуш ІукІэм кыикІа бзэгу лъэдакъэ макъ дэкуашэ **кІ**-р шабэ зэрыщымыхьум. Мы псалъэр убгъуауэ кыышагъэсбэп мээдэгу, бесльэней щыпІэбзэхэми.

2. Куэшхьэблэ щыщ цыхуитым я бзэм литературэбзэм и *пцэдджыжъ* жыІэгъуэм кыпэхьуу *пцэдгыжъ* гъэпсыкІэр кыыщыкІуащ (литературэбзэм макъ дэкуашэ зэхэт хьуныгъэ екІуэкІыкІэм хуэкІуа **дж** бзэгупэ кыышиуд-укъудия макъ дэкуашэ жыгыжыгым и пІа япэрей бзэгуку макъ дэкуашэ жыгыжыгъ **г**-р иувауэ):

псыжъ

пцэдгыжъым Іэнэм чІэрысу
пцэдгыжъым нэху кыищечІчІэ

лит.

пцэдджыжъым Іэнэм бгъэдэсу
пцэдджыжъым нэху кыищечІчІэ

3. Хуэдз кьуажэм щыщ зы цыхум и бзэм дыщрихьэлІащ бзэгу лъэдакъэ кыышиуд макъ дэкуашэ дэгу быдэ **к**-м, мыІупщІаІуш макъ дэкуашэ жыгыжыгъ **чи**-м ипІэкІа кьэгъэсбэпауэ:

псыжъ

уэфэхьуэпск

лит.

уафэхьуэпсчІ

Япэрей гъаІукІа зиІа **г**, **кІ** макъ дэкуашэхэр иджырей зэманым нэхь кыыщызэтенауэ щытыр джылахьстэнейдэхэм (абии нэхьыбэу щІалэгъуалэм я бзэм литературэбзэм и **чи** кьэпсэлъыкІэр нэхь зэпхыжаІыкІ хьуащ), фІуэ гъэмэщІауэ Талъостэнейм щыщ кьуажэ зыбжанэм щыпсэу нэхьыжыІуэхэм я псэлъэкІэрщ.

Псыжъ щыпІэбзэм ирипсалъэхэм Кьумахуэ М.І. кьахегъэщхьэхукІ бабыгуей псэлъэкІэр. Бабыгуейр – Хуэдз кьуажэм и Іыхьэщ, уэрам зыбжанэхэмкІэ зэпрыхулыкІа хьэблэшхуэ кызэщІуыбдэу. ЩІэныгъэлІым зэритхымкІэ, езы хуэдздэхэм я бзэр мы щыпІэбзэм и адреи псэлъэкІэхэм кьащхьэщызыгъэкІыр кІахэбзэм ижъ нэхь мащІэу кызэрыщІихуарщ. Абы и щхьэусыгъуэр – Хуэдз нэхьыбэу щыпсэур кьэбэрдей адыгэщ [Кумахов 1969: 195]. ПсэлъэкІэ щхьэхуэу кыыхэгъэбелджылыкІыным лъабжъэ хуэхьуу желэр бабыгуейдэхэм я бзэм шабэ хьуа **гъ**, **кь**, **кІь**-хэм кьадэкІуэу бзэгу лъэдакъэ макъ дэкуашэ **г**, **к**, **кІ**-хэр хьума зэрыщыхуар, псыжъ щыпІэбзэм шабэ хьуа **гъ**, **кь**, **кІь**-хэр макъ дэкуашэ зэхэт **дж**, **ч**, **чи**-м щыхуэкІуа пэтрэ [Кумахов 1969: 196]. Апхуэдэ щхьэхуэныгъэ пыщхьэхукІа иджырей материалхэм кьахэдгъуэтакыым. КьыхэдгъэбелджылыкІа шапхьэхэр ищхьэкІа кыыщыхьащ.

ЩыпІэбзэм ІупщІаІуш/мыІупщІаІуш макъхэм щадэплъагъу щхьэхуэныгъэхэм ящыщщ:

– ІупщІаІуш макъхэм япэгъунэгъу макъзешэ **э**-р щыдэхум ІупщІаІушыщыта макъ дэкуашэм ІупщІаІуш ІукІэр игъуэтыфынуш:

псыжъ

диІуу цта
кьагъуувам
йыригъэблагъуу
жъыІуу

лит.

диІуу цытащ
кьагъу[ы]вам
йыригъэблагъу
жиІуу

– языныкьуэхэм деж ІупщІаІуш ІукІэм темыхьэу макъ дэкуашэхэр кыыщызэтени щыІэщ, ауэ макъитІым я зэхуакум зэпыуныгъэ мащІэ кьыдэуэу:

псыжъ	лит.
<i>нэсах'у</i>	<i>нэсахху</i>
<i>къызэриуыбыдх'у</i>	<i>къызэриу[ы]быдхху</i>
<i>дах'у</i>	<i>дахху</i>
<i>йымыдэх'у</i>	<i>йымыдэхху</i>

– бзэм хыболъагъуэр IупщIэIуш макъ дэкIуашитIым я зэхуаку макъзешэ э-р щыдэкIуэдыкI. Апхуэдэхэм деж IупщIэIуш макъхэр зэтрихъа мэхъури гъэкIыхъа къэпсэлъыкIэ ягъуэт:

псыжъ	лит.
<i>цхъэхуу</i>	<i>цхъэхуэу</i>
<i>цIэрыIуу</i>	<i>цIэрыIуэу</i>

– нэхъ мащIэрэ макъзешэ **ы**-р зэрыдэхум IупщIэIумышу щыта макъ дэкIуашэр IупщIэIуш IукIэм щыхуигъакIуэ урохъэлIэр:

псыжъ	лит.
<i>дыхуэсакъуу</i>	<i>дыхуэсакъыу</i>

– макъзешэ **ы**-р щыдэхум IупщIэIуш макъ дэкIуашэхэр гъэкIыхъа къэпсэлъыкIэм щытехъэ жыIэгъуэхэми куэдрэ урихъэлIаркъым:

псыжъ	лит.
<i>Iуоху цIэныр фIуу</i>	<i>Iуэху цIэныр фIуэу</i>

Языныкъуэхэм я псэлъэкIэм тэмакыщIэ **хъ**-м литературэбзэм и бзэгу лъэдакъэ макъ дэкIуашэ укъуэдия **хъ**-р щехъуэжыр. Псыжъ щыпIэбзэм нэхъ псалъэм тэмакыщIэ **хъ**-р нэхъ зэрыщызэпIэзэрытыр кыыхигъэщаш Къумахуэ М.И., кIахэбзэм иригъапщэу (кIахэ *нахъ*, псыжъ щI. *нахъ*, адыгэ *нэхъ*) [Кумахов 1969: 198]. Мы къэгъэсэбэпыкIэм ущыхуэзэр литературэбзэм и нэхъ псалъэм и закъуэкъым, икIи куэдрэ бзэм хэплъагъуэу пхужыIэнукъым:

псыжъ	лит.
<i>нэхъ сыгу йырихъа</i>	<i>нэхъ сыгу йырихъащ</i>
<i>нэхъ зэрафIэфIтэр</i>	<i>нэхъ зэрафIэфIыр</i>
<i>нэхъыжъми</i>	<i>нэхъыжъми</i>
<i>си къуэи нэхъыжъу</i>	<i>си къуэи нэхъыжъу</i>

МатериалыщIэм кызызригъэлъагъуэмкIэ, псыжъ щыпIэбзэм нэхъыбэу кыигъэсэбэпыр литературэбзэм и лIэужыгъуэрщ.

Бзэгупэ макъ дэкIуашэ зэхуэщIа жьгъыжыгъ д-м псалъэ зыбжанэм къащыпыхъу бзэгупэ макъ дэкIуашэ зэхуэщIа дэгу **т**-р:

псыжъ	лит.
<i>тау</i>	<i>дауэ</i>
<i>таурэ</i>	<i>дауэрэ</i>
<i>тэнэ</i>	<i>дэнэ</i>
<i>тэнчIи</i>	<i>дэнэчIи</i>

Мыбдеж щыпIэбзэр кIахэбзэмрэ беслъэней щыпIэбзэмрэ пэгъунэгъу мэхъу. Псалъэм щхъэкIэ: кIахэ: *тыдэ* «дэнэ», *тау* «дауэ»; беслъ.: *тауэ* «дауэ», *тэнэ* «дэнэ» н.

ЦIыху зыбжанэм я бзэм кыыхэтлъагъукIащ кыкIэлъыкIуэ ухуэкIэхэр:

1. Куэд бжыгъэ къэзыгъэлъагъуэ лъабжьэужь **хэ**-м хэт бзэгукъу макъ дэкIуашэ укъуэдия дэгу **х**-м и пIэ, къэбэрдей-шэрджэсыбзэм и щыпIэбзэ, псэлъэкIэ гуэрхэм хуэкIуэу, **гI** тэмакыщIэ макъ дэкIуашэ жьгъыжыгъ къиувауэ:

псыжъ	лит.
<i>хуыльхуыгъэгIэм</i>	<i>хъу[ы]лъху[ы]гъэхэм</i>

2. Литературэбзэм *иджы* псалъэм узыщрихъэлIэ бзэгупэ кыщиуд-укъуэдия лъылыгъ макъ дэкIуашэ жьгъыжыгъ **дж**-м бзэгупэ кыщиуд-укъуэдия лъылыгъ макъ дэкIуашэ пIыгIа жьгъыжыгъ **чI** кыпэхъуу:

псыжъ	лит.
<i>чIы ахуэдэу цIалэр</i>	<i>иджы апхуэдэу цIалэр</i>

3. Литературэбзэ псалъэм хэт бзэгу лъэдакъэ макъ дэкIуашэ укъуэдия дэгү **хь**-м щIыпIэбзэм тэмакыщхьэ кыщиуд макъ дэкIуашэ пIытIа дэгү **къ** кыщыпэхуу:

псыжъ	лит.
<i>къэбар</i>	<i>хьыбар</i>

4. Литературэбзэми щIыпIэбзэми зэхуэдэу кыздеагъэсэбэп бзэгупэ кыщиуд-укъуэдия макъ дэкIуашэ жыгъыжыгъ **чI**-р нэхь щабэу, пIытIа Iуклэр нэхь щIэгъэхуэбжауэ кыщапсэлъу:

псыжъ	лит.
<i>йычI'эхэм йычI'и</i>	<i>йычIэхэм йычIи</i>

5. Бзэгу лъэдакъэ кыщиуд IупщIэIуш макъ дэкIуашэ дэгү **кIу**-м IупитI щIэжыуэ укъуэдия IупщIэIуш макъ дэкIуашэ **у**-р кыпэхуу:

псыжъ	лит.
<i>а щIыпIэр жыжжу къауыхът</i>	<i>а щIыпIэр жыжъэу къакIу[ы]хьырт</i>

6. Бзэгупэ макъ дэкIуашэ зэхуэщIа дэгү **т**-м ипIэклэ бзэгупэ макъ дэкIуашэ зэхуэщIа жыгъыжыгъ **д**-р иувауэ:

псыжъ	лит.
<i>сyd йы лъэIуыми</i>	<i>сыт йы лъэIуми</i>

7. IупитI кыщиуд щIэжыуэ макъ дэкIуашэ **м**-р бзэгупэ кыщиуд щIэжыуэ макъ дэкIуашэ **н**-клэ хьуэжауэ:

псыжъ	лит.
<i>джыпстунэ</i>	<i>иджыпстумэ</i>

8. IупитI кыщиуд макъ дэкIуашэ жыгъыжыгъ **б**-м IупитI кыщиуд щIэжыуэ макъ дэкIуашэ **м**-р кыпэхуу:

псыжъ	лит.
<i>къуымгъаным</i>	<i>къу[ы]бгъаным</i>

9. IупитI кыщиуд макъ дэкIуашэ жыгъыжыгъ **б**-м и пIэ бзэгупэ кыщиуд щIэжыуэ макъ дэкIуашэ **н** иувауэ:

псыжъ	лит.
<i>цхьэгъуынжъэм</i>	<i>цхьэгъу[ы]бжэм</i>

10. Литературэбзэ псалъэм кыщыкIуэ **пс/с** макъ/макъ зэхэтыр щIыпIэбзэм макъ дэкIуашэ **щ**-м щыхуэкIуэу:

псыжъ	лит.
<i>хэгүыпщысыхьау</i>	<i>хэгү[ы]псысыхьауэ</i>
<i>кыщицигуыщыпсыжъым</i>	<i>кыщицигу[ы]псысыжъым</i>

11. Бзэгу лъэдакъэ IупщIэIуш кыщиуд макъ дэкIуашэ дэгү **ку**-мрэ бзэгу лъэдакъэ IупщIэIуш макъ дэкIуашэ жыгъыжыгъ **гу**-мрэ кыздеагъэсэбэпу:

псыжъ	лит.
<i>гуырым</i>	<i>ку[ы]рым</i>

12. Бзэгу лъэдакъэ IупщIэIуш макъ дэкIуашэ жыгъыжыгъ **гу**-мрэ тэмакыщхьэ кыщиуд IупщIэIуш макъ дэкIуашэ дэгү **кь**-мрэ зэхуэажэу:

псыжъ	лит.
<i>цы кьуарт кыхуа</i>	<i>шы гуартэ кыхуащ</i>

13. Бзэгу лъэдакъэ IупщIэIуш макъ дэкIуашэ дэгү укъуэдия **хь**-м щIыпIэбзэм бзэгүку IупщIэIуш макъ дэкIуашэ дэгү укъуэдия **ху** кыщыпэкIуэу:

псыжъ	лит.
<i>хуылъхуыгъуи</i>	<i>хьу[ы]лъху[ы]гъуи</i>

14. Iупэ-дзэ макъ дэкIуашэ укъуэдия дэгү **ф**-м ипIэклэ бзэгупэ клэзыз щIэжыуэ макъ дэкIуашэ **р**-р къакIуэу:

псыжъ	лит.
<i>уи цхьуэрэцхэр къегъэтэддж</i>	<i>уи цхьуэфэцхэр къегъэтэдджыр</i>

15. Литературэбзэм и бзэгупэ щIэфие макъ дэкIуашэ жыгъыжыгъ укъуэдия **з**-м тэмакыщIэ макъ дэкIуашэ дэгү укъуэдия **хь**-р кыпэхуу:

псыжъ

зыхуэгъэхъар

лит.

зыхуэгъэзар

Къумахуэ М.И. и къэхутэныгъэм къышыхигъэща къыкIэлъыкIуэ щытыкIэхэм хуэдэ къыхэхуакъым ди губгъуэрытх материалыщIэм: лъытлэбзэ макъ дэкIуашэ укъуэдия щабэ **шь**-мрэ лъытлэбзэ макъ дэкIуашэ зэхэт щабэ **ч**-мрэ къышыхигъэщэ жытIэгъуэхэр: *шьхыIэн / чхыIэн; дыгъуэстпыхь / дыгъуэстпыхь; ншьэдибэ / нчэдибэ*; лъытлэбзэ макъ дэкIуашэ укъуэдиямрэ лъытлэбзэ макъ дэкIуашэ зэхэтымрэ зэгъусэу къышыхигъэщэп мыхъуныгъэ мыхъэнэ зиIэ лъабжьэужь **-ншэ, -нчэ**-хэмкIэ къэхуэ псалъэхэр: *узыншэ / узынчэ; лыгъэнишэ / лыгъэничэ; фэнишэ / фэничэ* [Кумахов 1969: 194]. **Нч** макъ зэхэтым дышрихъэллар зы псалъэ закъуэщ: *фонч* (лит.: фоч). Ари Куэшхъэблэ щыщ зы цIыхухъум и бзэм зэ закъуэщ къызэрыщыкIуэр.

ТегъэщIапIэхэр

Список источников и литературы

Ашхамаф 1939 – *Ашхамаф Д.А.* Краткий обзор адыгейских диалектов. Майкоп: Адыг-нациздат, 1939. 20 с.

Кумахов 1955 – *Кумахов М.А.* Особенности кубанского диалекта кабардинского языка. Нальчик: Кабардино-Балкарское книжное издательство, 1955. 210 с.

Кумахов 1957 – *Кумахов М.А.* К вопросу о классификации адыгских диалектов // Ученые записки Кабардино-Балкарского университета. Нальчик: Кабардино-Балкарское книжное издательство, 1957. Вып. 2. С. 111–121.

Кумахов 1969 – *Кумахов М.А.* Кубанский диалект // Очерки кабардино-черкесской диалектологии. Нальчик: КБНИИ, 1969. С.190–248.

Таов 2006 – *Таов Х.Т.* Диалектология // Кабардино-черкесский язык. Лексика. Фразеология. Диалектология. Устно-поэтический язык. Ономастика. В 2-х томах. Т. 2. Нальчик: Республиканский полиграфкомбинат им. Революции 1905 г., Эль-Фа, 2006. С. 222–291.

Яковлев 1928 – *Яковлев Н.Ф.* Краткий обзор черкесских (адыгейских) наречий и языков // Записки Северо-Кавказского краевого горского научно-исследовательского института: в 1 т. Т. I. Ростов на Дону: Крайнациздат, 1928. С. 117–128.

References

ASHKHAMAF D.A. *Kratkij obzor adygejskih dialektov* [A brief overview of the Adyghe dialects]. Majkop: Adygnacizdat, 1939. 20 s. (In Russian and Kabardino-Circassian)

KUMACHOV M.A. *K voprosu o klassifikacii adygskih dialektov* [On the classification of Adyghe dialects] // *Uchenye zapiski Kabardino-Balkarskogo universiteta*. Nal'chik: Kabardino-Balkarskoe knizhnoe izdatel'stvo, 1957. Vypusk 2. S. 111–121. (In Russian)

KUMACHOV M.A. *Kubanskij dialekt* [Kuban dialect] // *Ocherki kabardino-cherkesskoj dialektologii*. Nal'chik: KBNII, 1969. S. 190–248. (In Russian and Kabardino-Circassian)

KUMACHOV M.A. *Osobennosti kubanskogo dialekta kabardinskogo yazyka* [Features of the Kuban dialect of the Kabardian language]. Nal'chik: Kabardino-Balkarskoe knizhnoe izdatel'stvo, 1955. 210 s. (In Russian and Kabardino-Circassian)

TAOV H.T. *Dialektologiya* [Dialectology] // *Kabardino-cherkesskij yazyk. Leksika. Frazeologiya. Dialektologiya. Ustno-poeticheskij yazyk. Onomastika*. V 2-h tomah. T. 2. Nal'chik: Respublikanskij poligrafkombinat im. Revolyucii 1905 g., El'-Fa, 2006. S. 222–291. (In Russian and Kabardino-Circassian)

YAKOVLEV N.F. *Kratkij obzor cherkesskih (adygejskih) narechij i yazykov* [A brief overview of the Circassian (Adyghe) dialects and languages] // *Zapiski Severo-Kavkazskogo kraevogo gorskogo nauchno-issledovatel'skogo instituta: v 1 t. T. I*. Rostov na Donu: Krajnacistat, 1928. S. 117–128. (In Russian)

Авторым теухуауэ

Шэру Н.Гъу. – филологие щІэныгъэхэмкІэ кандидат, адыгэбзэ секторым и щІэныгъэ лэжыакІуэ нэхъыжь.

Информация об авторе

Н.Г. Шериева – кандидат филологических наук, старший научный сотрудник сектора кабардино-черкесского языка.

Information about the author

N.G. Sherieva – Candidate of Science (Philology), Senior Researcher of the Kabardino-Circassian Language Sector.

Статья поступила в редакцию 11.05.2026; одобрена после рецензирования 07.06.2026; принята к публикации 30.06.2026.

The article was submitted 11.05.2026; approved after reviewing 07.06.2026; accepted for publication 30.06.2026.